

A. MILIUTĖ-CHOMIČENKIENĖ

BALTŲ – SLAVŲ – TOCHARŲ LEKSIKOS GRETYBĖS**(„GYVŪNŲ PAVADINIMŲ“ LEKŠINĖ-SEMANTINĖ GRUPĖ)**

§ 1. Paskutiniais dešimtmečiais pasirodė labai daug mokslinių veikalų (gramatikų, etimologinių studijų, straipsnių periodikoje), analizuojančių tocharų kalbos gramatinę struktūrą: sintaksę, morfologiją, fonetinių pakitimų raidą; publikuota dauguma šios kalbos raštijos paminklų. Kita vertus, ir tyrinėtinių tocharistikos klausimų dar yra nemaža. Iki šiol labai problemiškas tebėra tocharų protėvynės klausimas, nes nuo savo ištakų jie, kaip ir indai-iranėnai, yra nukeliavę toli, pakeliui patyrę neindoeuropiečių kalbų įtaką. Nors protėvynės problema tebėra aktuali, tačiau darbų, bandančių apibūdinti, su kokiomis indoeuropiečių kalbomis ar jų grupėmis pratocharai galėję turėti glaudesnių kontaktų, yra nemaža. Jau XX a. 2-ame dešimtmetyje pradedama kalbėti apie pratocharų kontaktus su italikais, keltais, armėnais, slavais ir trakais-frigais (argumentacijos pagrindas – kaitybinių afiksų panašumas)¹. Apie artimumą su baltais, slavais, germanais pradėta rašyti nuo trečio dešimtmečio pirmosios pusės, šiais klausimais rašoma ir vėliau². Tuo pačiu metu pasirodo nemaža darbų, kuriuose pateikiama tocharų ir kitų indoeuropiečių kalbų etimologijų: tokiu būdu paruošiama dirva giminiškos leksikos gretinimui. Paprastai lyginami tie leksikos fondai, kurie yra išlaikę seniausią struktūrą: tai kūno dalių, gyvūnų, giminystės terminų pavadinimai ir t. t. Tiek įvairaus pobūdžio statistiniai leksikos gretinimo darbai, tiek paprasto lyginimo rezultatai rodo panašias

¹ Pedersen H. Vergleichende Grammatik der Keltischen Sprachen. Göttingen, 1913. Vol. 2. P. 3–51; Meillet A. Le Tokharien. // Indogermanisches Jahrbuch. 1914. T. 1. P. 15; Charpentier J. Die ethnographische Stellung der Tocharer. // Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft. 1917. T. 71. P. 347–388.

² Benveniste É. Tokharien et Indo-Européen // Festschrift für Herman Hirt. Heidelberg, 1936. Vol. 2. P. 229–240; Kellogg R. I. Some Indications of the Eastward Route of Tocharians // Journal of the American Oriental Society. 1927. Vol. 47 (4). P. 356; Krause W. Zu einigen tocharischen Personalendungen // KZ. 1948–1951. Bd. 68 P. 150–164; Georgijev V. I. Introduction to the History of the Indo-European Languages. Sofia, 1981. P. 281–297; Porzig W. Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets. Heidelberg, 1954. P. 183–184; Pokorny J. Die Stellung des Tocharischen im Kreise des indogermanischen Sprachgebiets // Berichte des Forschungsinstitutes für Osten und Orient. 1923. T. 3. P. 24–53; Fraenkel's E. Tocharų kalbos gramatika ir baltų kalbos // APh III. K., 1932. P. 5–20 ir kt.

tendencijas: daugiausiai artimos tocharų kalbai leksikos randama germanų, graikų ir italikų kalbose, toliau eina baltai, slavai, keltai, armėnai³.

Nemaža naudos kalbų kontaktams aiškintis duoda dviejų ar kelių kalbų žodžių fonomorfologinis gretinimas. Tokio pobūdžio darbą yra išleidusi L. Saradževa⁴, tirianti armėnų-slavų (tarp jų ir baltų) leksikos paraleles. Tocharų ir tam tikros kalbos (ar kalbų) lyginimas pastaruoju metu yra daugiau išorinis: nesistengiama suregistruoti visos medžiagos, priklausančios vienai ar kitai leksinei-semantinei grupei; nekreipiama dėmesio į žodžių darybinį statusą kartu paėmus. Taip galbūt yra dėl to, kad kai kurių tocharų kalbos žodžių etimologijos nusistovėjusios, o kitos tebėra diskusijų objektas. Todėl, laikui bėgant, sensta ir yra koreguotina tiek kai kurių etimologinių žodynų, tiek įvairaus pobūdžio studijų medžiaga.

§ 2. Autorė, rinkdama medžiagą baltų (slavų) bei tocharų santykiams tirti, naudojami tiek fundamentaliais tocharistikos darbais⁵, tiek mažesnės apimties straipsniais. Baltų kalbų duomenys tikslinti iš daugelio šaltinių⁶. Dažnai iš įvairių etimologinių žodynų⁷, skirtų slavų, germanų ar indų-iranėnų kalbų etimologijoms, tenka

³ Van Windekens A. J. Le tokharien confronté avec les autres langues indo-européennes (le phonétique et la vocabulaire). Louvain, 1976. Vol. I. P. 616–617 (trump.: Van Windekens); Adams D. Q. The Position of Tocharian Among the Other Indo-European Languages // Journal of the American Oriental Society. 1984. T. 104 (3). P. 395–402.

⁴ Сараджева Л. Армяно-славянские лексико-семантические параллели. Ереван, 1986.

⁵ Tocharų A ir B dialektų medžiaga imta iš šių pagrindinių šaltinių: Poucha P. Institutiones linguae Tocharicae dialecti A // Monografie Archivu Orientálního. Praha, 1955. Vol. 15 (trump.: Poucha); Van Windekens A. J. Op. cit.; Van Windekens A. J. Le tokharien confronté avec les autres langues indo-européennes (la morphologie nominale). Louvain. 1979. Vol. II, 1. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern, 1949–1959 (trump.: Pokorny).

⁶ Balkevičius J., Kabelka J. Latvių–lietuvių kalbų žodynas. V., 1977 (trump.: Balkevičius-Kabelka); Endzelīns J. Senprūšu valoda (ievads, gramatika un leksika). Rīgā, 1943 (trump.: Endzelīns); Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Göttingen, 1962–1965. T. 1–2 (trump.: Fraenkel); Mažiulis V. Prūsų kalbos paminklai. V., 1981. T. 2 (trump.: Mažiulis PKP); Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologinis žodynas (A–H). V., 1988. T. 1 (trump.: Mažiulis PKEŽ); Mülenbachs K. Latviešu valodas vārdnicā (Redigējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns). Rīgā, 1923–1932. Sēj. 1–4 (trump.: ME); Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos leksikos raida // Lietuvių kalbotyros klausimai. V., 1966. T. 8 (trump.: Sabaliauskas); Skardžius P. Žodžių daryba. V., 1943 (trump.: Skardžius); Топоров В. Н. Прусский язык М., 1980–1985. Т. 1–3.

⁷ Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin und Leipzig, 1934 (trump.: Kluge EWDS); Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache. Berlin–New York, 1975 (trump.: Kluge EWDS₁); Hofman J. B. Etymologisches Wörterbuch des Griechischen. München, 1930 (trump.: Hofman); Mayrhofer M. Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. Heidelberg, 1955–1976. Bd. 1–3 (trump.: Mayrhofer); Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., 1986–1987. Т. 1–4 (trump.: Vasmer).

į vieną vietą surinkti išblaškytą baltų, slavų bei tocharų medžiagą. Ją, savaime suprantama, sudaro įvairaus artimumo laipsnio žodžiai, kurių rasta apie pustrčio šimto porų. Daiktavardžiai skirstomi į leksines-semantines grupes (kūno dalių pavadinimai, augalų ir jų dalių, giminystės terminų pavadinimai ir kt.).

§ 3. Šiame straipsnelyje aptariami žodžiai, kurie priskiriami leksinei-semantinei grupei „Gyvūnų pavadinimai“. Visa medžiaga skiriama į dvi laukinių ir naminių gyvūnų grupes. Laukiniai gyvūnai dar skirstomi į tris pogrupius: „viršutinio“ pasaulio (paukščiai), „vidurinio“ (žvėrys bei graužikai) ir „žemutinio“ pasaulio (šliužus, kirminus, roplius, žuvis) gyvūnus (klasifikacija imta iš T. Gamkrelidzės ir Viač. Vs. Ivanovo knygos „Indoeuropiečių kalba ir indoeuropiečiai“⁸).

Neretai pasitaiko, kad tocharų kalboje tam tikro gyvūno pavadinimo kilmė dar nėra visiškai aiški (vieni autoriai teigia žodį esant skolintą, kiti mano jį esant indoeuropietiškos kilmės). Tokio tipo leksemos šiame straipsnyje bus pateikiamos tiek, kiek jos įdomios baltų–slavų–tocharų kalbų klausimu.

I. LAUKINIAI GYVŪNAI

1. „Viršutinio“ pasaulio gyvūnai (paukščiai)

§ 4. Paukščių pavadinimai ir jų kūno dalys tocharų kalboje yra sunkokai etimologizuojami. Galime pateikti tik keletą leksikos gretybių, kurios sietinos su baltų ar slavų medžiaga. Paukščio pavadinimas (bendraja prasme) paliudytas toch. B *pālyca-pālyc* „paukštis“, kurio **pālyc* siejamas su veiksmažodine indoeuropiečių šaknimi **plud-/*pleud-* „plaukti; skristi“ (Van Windekens 359–360), kuri paliudyta ir lie. *plāusti*, *plāudžia*, -ė „plauti, smarkiai nešti, plaikstyti“ (LKŽ X 106–107), la. *plau̯st* ir kt.

§ 5. Kitas žodis, reiškiantis tam tikro paukščio pavadinimą – toch. A *spārāñ* (nom. pl.) < toch. **spōr-ā-* kai kurių autorių yra bandomas sieti su žodžiais, baltų ir kitose indoeuropiečių kalbose reiškiančiais sparno ar plunksnos pavadinimą: lie. *spa̯r̃nas*, la. *spārns* „sparnas, plunksna“ < balt. **sparnas*; skr. *par̃nām* „sparnas, plunksna“, av. *parəna-* „plunksna“, sva. *farn* „papartis“ < ide. **(s)porno-* „sparnas, plunksna“, o šis iš ide. **(s)per-* „skristi“ (apie šio žodžio etimologiją dar žr. Fraenkel 538; Vasmer III 202, 240; Mayrhofer II 223; Van Windekens 460; Gamkrelidze – Ivanov 537; J. Pokornas savo žodyne (991) šį tocharų kalbos žodį skiria prie kito etimologinio lizdo – ide. **sper-(g)-* „paukščio vardas; žvirblis“).

§ 6. Iš naminių paukščių užfiksuotas tik vienas – toch. B *krañko* „gaidys“. Šiam, kaip ir daugeliui paukščių pavadinimų, būdingas onomatopėjiškumas. Tokio

⁸ Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Тбилиси, 1984. Т. 2 (trump.: Gamkrelidze – Ivanov).

tipo paukščių vardai paprastai siejami su artimos struktūros ir semantikos garsiniais veiksmažodžiais. Greta tocharų B *krańko* < toch. **krāńko*- (Van Windekens 232–233) minimi veiksmažodžiai: lie. *krańkti*, r. *крякать*, le. *krzakać* „atsikosėti“, s. ang. *hringam* „skambinti, belsti“ < ide. **kr(e)nk*-. Be toch. B *krańko*, minėtini vediniai ir slavų kalbose: r. *крякушка* „anties rūšis“, ukr. *кряк* „vandens paukščio rūšis“, ček. *křekař* „naras“ bei skr. *krúńcas* „tam tikras paukštis“ (plg. Vasmer II 392; Gamkrelidze – Ivanov II 601). Čia tikėtų paminėti ir lie. *krańkli*, išvestą iš veiksmažodžio *krańkti*.

§ 7. Kito daiktavardžio, reiškiančio varnos pavadinimą, fonomorfologinės struktūros gretinimas yra problemiškas. Lietuvių kalbos žodžiai *várna*//*vařnas* „pilkomis ir juodomis plunksnomis paukštis“ turi giminaičių prūsų kalboje: pr. *warne* (E 722), *warnis* (E 721), *warnins* (acc. pl.) III 85 „varna; varnas“ < balt. **varna*, *varnē* // *varnas*, *varnis*. Tocharų B kalboje ši šaknis paliudyta dviem atvejais: B *wrauńa* „corneille de prédicateur“ ir asmenvardyje toch. B *Wrauęke* (Van Windekens 583) < **Wrauńęke*, kurio priesaga -*ęk*- žodžiui suteikia maloningę reikšmę (plg. lie. *varnikė*).

Baltiškieji vardažodžiai yra jau nebe pirmos pakopos vediniai, jeigu manysime, jog iš veiksmažodinės šaknies **uer*- „deginti, kepti, juodai dažyti“ (Pokorny 1166), paliudytos s. sl. veiksmažodyje *variti* „virti“, het. *uar*- „degti, deginti, kepti“, arm. *varem* „uždegti“, gal ir lie. *vérda*, su priesaga *-*nō*- kalbose turime padarytą būdvardį „juodas“ (s. sl. *vranь*, r. *voronój*), o lie. *várna*, *vařnas*, pr. *warne*, *warnis*, s.sl. *vrana*, s.-ch. *vrāna*, r. *voróna* laikytini sudaiktavardėjusiais būdvardžiais (plg. Skardžius, 218; Vasmer I 353).

Tocharų B *wrauńa* „corneille de prédicateur“ iš pirmo žvilgsnio lyg ir atrodo panašus į baltų ar slavų praformas (**varna*, **vrana*). Tocharų B *wrauńa* yra kildinamas iš **wārnauńa*, o šis daiktavardis laikomas priesagos -*auń* vediniu (ši priesaga apibūdina moteriškos giminės veikėjų pavadinimus) iš **wārn*- < ide. **urn*- (Van Windekens darbe iš esmės perteikti Krauzės teiginiai iš KZ 69 (1951) 199).

§ 8. Kaip rodo medžiaga, tik trys tocharų kalbos žodžiai, kurie pavadina paukščius ar jų kūno dalis, turi giminaičių baltų ar slavų kalbose. Reikia pastebėti, kad, kaip ir reikėjo tikėtis, lyginamųjų baltų, slavų bei tocharų žodžių porų fonomorfologinė struktūra yra gana tolima.

2. „Vidurinio“ pasaulio gyventojai (žvėrys)

§ 9. Žvėriui pavadinti tocharų kalboje vartojamas žodis A *lu*, B *luwo* „žvėris“, kuris etimologiniuose darbuose atsargiai siejamas arba su indoeuropiečių šaknimi **leu*- „liūtas“, arba su šaknimi **lūs*, gen. *luu-ós* „utėlė; tabuistinis žvėris?“ (Pokor-

ny 692), prie kurios pateikiama ir s.sl. *lovb* „medžioklė“ (pirmuoju atveju Gamkrelidze – Ivanov II 610, antruoju – dar ir Van Windekens 267–268; Poucha 270).

§ 10. Žvėries pavadinimo, siejamo su ide. **g'huēr-* „žvėris“, tocharų kalboje nerasta, bet paliudyta šio žodžio veiksmažodinė šaknis A **çar-*, B *čer-* „medžioti“. Tocharų kalbos medžiaga šiek tiek papildo šio žodžio etimologiją (plg. Pokorny 493; Hofman 115; Endzelīns 261). Vadinasi, galėtume teigti egzistavus indoeuropiečių veiksmažodinę šaknį **g'huēr-* „medžioti“ (plg. toch. A **çar-*, B *čer-* „medžioti“). Tos šaknies vediniai – vardažodžiai indoeuropiečių kalbose reiškia medžioklės objektą (lie. *žvėris*, la. *zvērs*, pr. *swīrins* (acc.pl.) „žvėris“; gr. *θήρ* „laukinis žvėris“), medžioklės subjektą (toch. B *čerwe*, A *čaru* „medžiotojas“ < ide. **g'hueruōs*), pačią medžioklę (gr. *θήρα* „medžioklė“) ir kt.

§ 11. Labai artimos struktūros yra vilko pavadinimas lyginamosiose baltų, slavų bei tocharų kalbose: lie. *vilkas*, la. *vilks*, s. sl. *vlъkъ*, s. r. *вѣлкѣ* < b.-sl. **uilkōs* ir toch. B *walkwe* „vilkas“ < ide. **uļk(u)ōs* „vilkas“. Kai kurių autorių nuomone, ide. **uļk(u)ōs* „vilkas“ yra indoeuropietiškos šaknies **uel-* „plėšyti, draskyti, žudyti“ vedinys, plg. lo. *uellō* „draskau, plėšau“, *uolnus* „žaizda“, gr. *οὐλή* „žaizda“, go. *wilwan* „plėšti“, *wulwa* „grobimas, plėšikavimas“, het. *uālḫ-* „mušti“, toch. A *wāl-*, *wal-* „mirti“, A *walu* „miręs“ (Gamkrelidze – Ivanov II 492; Kluge EWDS₁ 867).

§ 12. Šiek tiek problemiškesnis yra lie. *ėlnė* // *álnė*, *ėlnias* „atrajojantis šakotais ragais gyvulys“, la. *alnis* „briedis“, pr. *alne* „žvėris“ (E 647) < balt. **elnē* // *alnē*; *elnias* // *alnis* ir toch. A *yāl*, B *yal* (skolinys iš dialekto A) gretinimas. Dėl žodžio galo trumpėjimo yra sunkoka rekonstruoti buvusį pratocharų kamiengalį: Van Vindekenso nuomone (591), labiausiai tikėtina praforma **el-ō(n)*.

Šis žodis paliudytas daugelyje indoeuropiečių kalbų ir bandomas sieti su bendromis būdvardinėmis šaknimis **el-*, **ol-* „raudonas, tamsiai rudas, pilkšvai rudas, žalias, dvyklas“ (Gamkrelidze – Ivanov II 517–518). Indoeuropiečių kalbose paliudyti žodžiai gali turėti įvairias priesagas: *-*en-* / *-*n-* (plg. gr. *ἐλλός* < **elnos* „jau-nas elnias“, arm. *etn* „elnias“, s. sl. *jelenъ*), *-*bho-* (plg. *ἐλαφος*), *-*k'-* (plg. s.sl. **losъ* < **olk'is*) „briedis“, ang. *elk*, gr. *ἔλκη* „briedis“). Taigi tocharų kalboje elnio pavadinimas neturi priesaginių formantų ir tuo išsiskiria iš kitų indoeuropiečių kalbų.

§ 13. Kito tocharų kalbos žodžio – tocharų A *çiçāk*, B *šecake* „liūtas“ kilmės aiškinimas tebėra problemiškas. Čia galbūt nederėtų pateikti visų hipotezių apie šio žodžio etimologiją⁹, o tik paminėti tuos dalykus, kurie aktualūs nagrinėjamai temai. Čia reikėtų pateikti Van Vindekenso (480–481) hipotezę, kur toch. A *çiçāk* < ide.

⁹ Tyrinėtojų nuomonės bei jų straipsnių metrikos trumpai suminėtos Van Vindekenso studijos p. 480–481; J. Pokornas (p. 520) šį tocharų kalbos žodį pateikia prie indoeuropiečių šaknies **kais-* „plaukai“.

**sit-ēqo* pirmąją šaknį **sit-* bandoma gretinti su skr. *sétu-* „ryšys; elastingas“, s. isl. *seidr* „ryšys“, lie. *saĩtas* „virvė“ ir kt.

§ 14. Kaip rodo medžiaga, iš „vidurinio“ pasaulio gyventojų (žvėrių) artimiausios struktūros lyginamosiose baltų, slavų ir tocharų kalbose yra „vilko“ pavadinimas. Kiti giminiški žodžiai („elnias“, „žvėris“) yra siejami tik su bendra indoeuropietiška būdvardine ar veiksmazodine šaknimi ir lyginamosiose kalbose gerokai skiriasi fonomorfologine struktūra.

3. „Žemutinio“ pasaulio gyventojai (šliužai, kirminai, žuvys)

§ 15. Tik balsių kaita šaknyje skiriasi lie. *vaĩrmas* „uodas, kuisis, sparva“, pr. *wormyan* „raudonas ↔ kirmino spalvos“ (E 463), *warmes* (Gr 91–92) „raudonas“, *vrminan* (III 119) „raudonas“ < balt. **varmas* ir toch. B *warne* „skruzdėlė“. Bendrašakniai šio žodžio vediniai paliudyti indoeuropiečių kalbose ir gali reikšti kirminą (gr. *ῥόμος* „medžio kirminas“, go. *waúrms* „gyvatė“, lo. *vermis* „kirminas“), kirminų sancaupą (s. r. *vrmbje* „kirminai“, skr. *valmĩka-* „skruzdėlynas“). Kai kuriose kalbose (pr. *wormyan*, ukr. *вермянный* „raudonas“) paliudyti būdvardžiai, reiškiantys raudoną spalvą, bei daiktavardžius, kurių pavadinime „glūdi“ spalva (s. a. *wurma* „purpuras“). Metaforišką reikšmių kitimą „kirminas“ ↔ „raudonas“ paaiškinantį tas faktas, kad raudona spalva būdavo gaunama iš džiovintų ir susmulkintų tam tikro vabzdžio vikšrų.

§ 16. Gana sudėtingas ir problemiškas yra toch. B *laks* „žuvis“ ir lie. *lašis*, *lašišà*, *lašasà*, la. *lasis*, pr. *lasasso* (E 563) „lašiša“ gretinimas. Kol kas čia pasitenkinama tik kai kurių problemų pateikimu, nepretenduojama į išsamų jų sprendimą.

Žodis, pavadinantis lašišą, užfiksuotas ir slavų (r. *lososʹ* „lašiša“) bei germanų kalbose (sva. *lahs*, s. isl. *lax*). Šio žodžio buvimas šiauriniuose dialektuose (taip pat ir tocharų kalboje) yra pateikiamas kaip vienas iš svarbiausių leksikos argumentų, įrodančių artimesnę baltų – slavų – germanų bei tocharų kaimynystę tam tikru laikotarpiu. Daugelio tyrinėtojų nuomone, lašiša gyvena tik tose upėse, kurios įteka į šiaurės jūras (ne į Juodąją ar Viduržemio). Tačiau ilgainiui pradedama teigti, jog tam tikros lašišos rūšys paplitusios ir tokiose upėse, kurios įteka į Juodąją, Kaspijos jūras bei Aralo ežerą¹⁰. Be to, kai kurie tyrinėtojai¹¹ greta jau minėtų pavyzdžių pateikiami ir indų-iranėnų žodžiai: skr. *lākṣā* „raudonas lakas“, pers. *raxš* „dėmėtas; baltas su raudonu“, oset. *lāsāg* „lašiša“ (plg. Gamkrelidze – Ivanov II 536–537).

¹⁰ Пизани В. Общее и индоевропейское языкознание. Москва. 1956. С. 180.

¹¹ Lašišą išsamiai aptaria Krogmann W. Das Lachsargument // KZ. 1960. Bd. 76. S. 161–178.

Lašišos pavadinimą randame ir ugrų-finų kalbose, kurį jie, manoma, pasiskolino iš baltų, plg. suom. *lohi* „lašiša“, est. *lõhi* „lašiša“¹².

Kaip matome, indoeuropiečių kalbose lašišai pavadinti vartojami (morfologijos ir semantikos požiūriu) skirtingų struktūrų žodžiai, kurie, ko gero, yra veiksmažodinės kilmės < ide. **lokʹ*- „lašėti“ (Pokorny 653), ir jau baltų kalbose turime priesagų *-iš-* < **-ikʹ*- bei *-aš-* < **-akʹ*- (pr. *-as-*, r. *-os-*) vedinius. Tocharų B *laks* „žuvis“ praforma bandoma rekonstruoti dvejopai: **lokʹsos* // **lkʹsos* (Van Windekens 245). Vadinasi, tocharų ir germanų kalbose žodžiai, reiškiantys lašišą, struktūriškai artimesni (plg. germ. **lahsa-z*) negu baltų ir tocharų kalbose.

§ 17. Gyvatės pavadinimas – toch. B *auk* „gyvatė, drakonas“ veikiausiai yra skolintas iš Azijos kalbų (Van Windekens 153), tačiau kai kada mėginama (pvz.: *Mayrhofer* 68) šį žodį sieti su lie. *angis*, la. *uodze*, pr. *angis* „gyvatė“, s.sl. **qъb* ir kt. Tokiu atveju sunkoka paaiškinti šaknies vokalizmo atitikimus: toch. B *au* < ide. **au*.

§ 18. Iš „žemutinio“ pasaulio pavadinimų patikimas etimologijas turi tik lašišos ir vabzdžio (varmo) pavadinimai.

II. Naminiai gyvūnai

§ 19. Lietuvių kalbos daiktavardis *ašvą* // *ešvą* „kumelė“, matyt, yra turėjęs ir **o*-kamienį linksniavimo tipą, plg. vyriškosios giminės vedinį *ašviēnis* „darbo arklys“ (tokios nuomonės yra P. Skardžius, plg. p. 43). Tocharų A ir B kalbose šis žodis yra **o*-kamienis: A *yuk* < *yäkw-*, B *yakwe* „arklys“ (Van Windekens 611) < ide. **ekʹuō-s*. Kitose indoeuropiečių kalbose šis žodis turi paliudytą tiek **o*-kamieną (skr. *aśvaḥ*, lo. *equus*, gr. *ἵππος*, air. *ech* „arklys“), tiek **ā*-kamieną (skr. *āśvā*, lo. *equa* „kumelė“).

§ 20. Tocharų A *ko* (acc.sg.), B *ki, keu* (< **kau*) „karvė“ (Van Windekens 226) < ide. **gʷ* *ōu-* „karvė; jautis“ atstovauja senajam šakninių-priebalsinių daiktavardžių tipui. Iš baltų kalbų ši šaknis paliudyta la. *gūovs* „karvė“ (latvių kalboje žodis perėjęs į **i*-kamienį linksniavimo tipą), taip pat s. sl. *goveždb* (būdv.), r. говядо „stambūs raguoti galvijai“, lo. *bōs* m, f „jautis“, skr. *gāuḥ* „galvijai, karvė“ ir kt.

§ 21. Analizuotojo žodžio šaknis (žr. § 20) paliudyta ir sudurtiniame žodyje – toch. A *kayurs*, B *kaurse* „bulius“ (< **gʷ* *ōu-ursos* – Poucha 52), kurio antroji šaknis siejama su žodžiais, reiškiančiais „vyriškąjį pradą“ ir užfiksuotais dar baltų, italikų, indų-iranėnų kalbose: lie. *veřšis*, la. *vęrsis* „jautis“ < balt. **veršis*, lo.

¹² Baltų ir ugrų-finų leksikos bendrybių pateikiama darbe: Hakulien L. Suomen kielen rakenne ja kehitys. Helsinki. 1946. T. 2. p. 41.

verrēs „kuilys“, skr. *vr̥ṣaḥ* „bulius“, *vr̥ṣṇi-* „vyriškas“, *vr̥ṣana* „kiaušinėliai“ (< ide. **urs-/ *uers-(en)-* „vyriškas, bulius“).

§ 22. Kiaulės pavadinimas tocharų kalboje užfiksuotas keliais atvejais: toch. B *suwo* „kiaulė“, būdvardyje toch. B *swāññe* „kiaulės ...“ (Van Windekens 446), o kai kuriuose etimologiniuose šaltiniuose (plg. Gamkrelidze – Ivanov II 593; Vasmer III 578–579) pateikiamas ir žodžių junginys toch. B *swāñana misa* „kiaulės mėsa“.

Kiaulei pavadinti indoeuropiečių kalbose vartojamos lekšemos, kildinamos iš ide. **sūs*, gen. *suu-os* (Pokorny 1038), plg. gr. *ὕς*, lo. *sūs*, av. *hūs* „kiaulė“. Prie šių žodžių struktūriškai ir semantiškai dera ir toch. B *suwo* „kiaulė“ < toch. **su-ṽ-ōn* (?), tik tocharų kalboje kamiengalis *-ō(n)*, ko gero, prisidėtas jau vėliau.

Iš baltų kalbų šis žodis paliudytas la. *suvēns*, *sivēns* „paršelis“ (latvių kalbos priesaga *-en-* deminutyvinė), pr. *swintian* „kiaulė (apskritai)“ (E 682) < **su-in-istjan*, pr. *seweynis* „kiaulidė“ (E 229). Latvių kalboje dar yra paliudytas būdvardis *svīns* „užterštas“, kuris pratestų ide. adj. **suīnos* „kiauliškas, purvinas, užterštas“ (plg. lo. *suīnus*, gr. *ὑνός*, rus. **svinb* „kiauliškas“, toliau galėtume paminėti sudaiktavardėjusį tos pačios struktūros būdvardį got. *swein* „kiaulė“. Rusų kalbos *svinija* „kiaulė“, ko gero, yra adj. *su-īn-ī-* vedinys (plg. Vasmer III 579). Gana izoliuoti lieka toch. B būdvardžiai *swāññe*, *swāñana*, kuriuos reikėtų laikyti priesagų *-āññ-* bei *-āñnan-* vediniais iš ide. šaknies **sū-s*.

§ 23. Abejonių nekyla dėl lie. *šuo*, la. *suns*, pr. *sunis* (E 703) < balt. *šu(o)n* ir tocharų AB *ku* „šuo, kalė“ artimumo. Tik dėl žodžio galo trumpėjimo, veikusio tocharų kalboje, galima dvejopa nom. sg. formų rekonstrukcija: toch. **k'u(ṽ)ōn* // **k'un* (Van Windekens 238–239). Šuns pavadinimas, kaip žinoma, paliudytas daugelyje indoeuropiečių kalbų, plg. gr. *κύν*, got. *hunds*, arm. *šun* „šuo“ ir kt.

§ 24. Smulkiems gyvūnams pavadinti tocharų kalboje yra du žodžiai: toch. A *cemāl* „smulkus, mažas gyvūnas“¹³ bei toch. A *śoś*, *śaiyye* „avys, maži naminiai gyvuliai“, iš kurių pirmasis yra priesagos *-āl-* vedinys iš veiksmažodžio A *kum-*, B *kām-* „vykti“ (< ide. **g^hem-*, go. *giman*, lie. *gimti*), o antrasis žodis siejamas su tocharų kalbos veiksmažodžiu B *śai-*, A *śo-* „gyventi“ < ide. **g^heiō(u)-*, giminiško lietuvių kalbos būdvardžiui *gývas* bei s. sl. *živb*, skr. *jívas* „gyvas“. Kaip matome, žodžiai, tocharų kalboje pavadinantys smulkius naminus gyvūnus, yra specifiniai tocharų kalbos vediniai, siejami tik su praindoeuropietiška veiksmažodine šaknimi, jų ryšiai su lyginamosiomis baltų ir slavų kalbomis yra gana tolimi.

§ 25. Naminių gyvūnų (arklio, karvės, kiaulės, veršio, šuns) pavadinimai turi nemažą artimos struktūros giminaičių baltų, slavų ir tocharų kalbose.

¹³ Apie tai dar žr. Schwentner E. Schaf und Ziege im Tocharischen. KZ 1958. Bd. 75 (3). S. 169.

ETYMOLOGICAL PARALLELS IN BALTIC, SLAVIC AND TOCHARIAN IN „NAMES OF ANIMALS AND THEIR BODY PARTS“

Summary

In this paper words which in Tocharian name animals and their body parts are analyzed. There are 13 words, which have etymological parallels in Baltic, Slavic and other Indo-European languages. Five words (from 13) which name domestic animals (Toch. A *yuk*, B *yakwe*, Lith. *ašva*; Toch. AB *ku* „bitch, dog“, Lith. *šuo*; toch. A *ko*, B *ki, kew* „cow“, Latv. *guovs* „ox“; Toch. A *kay-urs*, B *kaurse* „bull“, Lith. *veršis* „calf“, Toch. B *suwo* „sow“, Latv. *suvens* „pig“) have retained many of the most archaic features of the Indo-European vocabulary. The remaining eight words, which name birds, beasts, fish and insects, frequently are derivatives from Indo-European verbal or adjectival roots.